

MILLATLARARO UMUMBASHARIY MANFAATLAR VA QADRIYATLAR

*Zokirova Dilfuza Saidolimovna, o'qituvchi,
Farg'ona davlat universiteti,
O'zbekiston, Farg'ona sh.*

Annotatsiya: Millatlararo munosabatlar madaniyati etno-siyosiy ong va tafakkur, his-tuyg'ular, ehtiyojlar, intilishlar va irodalarning yuqori darajada rivojlanishini o'z ichiga oladi. Millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirish O'zbekistonning boshqa xalqlari madaniyati, tarixi, tiliga, dunyo madaniyati, qadriyatlari, milliy urf-odatlarini, marosimlari va dinlariga hurmatni, milliy ozchiliklar oldida qonuniy majburiyatlarga rioya qilishni anglatadi.

Kalit so'zlar: jamiyat, fuqarolik jamiyati, millat, milliy madaniyat, millatlarqaro totuvlik, vijdon erkinligi.

KIRISH:

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni rivojlantirish uchun barcha huquqiy asoslar va zarur shart-sharoitlar yaratildi. Bag'rikenglik madaniyatini tarbiyalash siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ko'pmillatli mamlakatimizda sodir bo'layotgan o'zgarishlar yurtimizda istiqomat qiluvchi milliy guruhlar etnik madaniyati, urf-odatlarini, udumlarini saqlab qolish, rivojlantirish jarayonlariga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Lekin shuni alohida ta'kidlash joizki, madaniy-ma'naviy qadriyatlarni saqlab qolish hozirgi tez su'ratlar bilan shiddatli o'zgarishlar sodir bo'layotgan, jamiyat yangilanayotgan globalashuv jarayonlarining har bir mamlakat muhitiga ta'siri kuchayayotgan sharoitda murakkab muammoga aylanishi tabiiydir.

ASOSIY QISM

Mustaqillik davrida milliy madaniy markazlar tarkibi, strukturasi, faoliyatining mohiyati va funksiyalari yangilanib borayotganligini hisobga olgan holda, milliy-etnik madaniyatlar rivojlanish jarayonlari hozirgi davrda yangi mazmun-mohiyatga ega bo'lgan holda davom etmoqda.

Mamlakatimizda millatlararo munosabatlarni uyg'unlashtirishda ijtimoiy-siyosiy barqarorlikni ta'minlashga xizmat qilishi muhim.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan siyosatning asl mohiyati, uni bu sohadagi tarixiy tajriba va zamonaviy voqeylik bilan solishtirganda yanada namoyon bo'layotganligi mazkur monografiyada yaqqol tasvirlab berilgan.

Har bir mamlakatda turli millat vakillarining mavjudligi azal-azaldan unga o'ziga xos tabiiy rang-baranglik baxsh etib kelgan. Har bir millatning umumiy manfaatlari bilan birga o'ziga xos qadriyatlari ham bor.

Umumiy qadriyat va xususiy manfaatlar bir-biriga zid kelib qolishi yoki uyg'un bo'lishi mumkin. Bunda muayyan mamlakatdagi milliy siyosat muhim ahamiyat kasb etadi.

Mustaqillik nafaqat siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'naviy, balki millatlararo munosabatlarni hozirgi zamon talablariga mos rivojlantirishni ham talab qiladi. Mustaqillik, keng qamrovli islohotlar, demokratiya, milliy masalaga, milliy tillar va madaniyatlar, milliy urf-odatlar, milliy qadriyatlarga, o'tmish tariximiz, madaniy merosga, diniy qadriyatlarga, xullas, milliy va millatlararo munosabatlarga bevosita taalluqli bo'lgan murakkab muammolarni hal qilish uchun keng yo'l va istiqbol ochib berdi. Buning uchun zarur bo'lgan shart-sharoit va imkoniyatlarni yaratib berdi. Mustaqillik milliy masalaga yangicha yondashishni, siyqasi chiqib ketgan usullardan qat'iyan voz kechishni kun tartibiga qo'ydi. Milliy va millatlararo munosabatlar masalasi bo'yicha mavjud muammolarni hal qilish omili ularni keltirib chiqargan, chuqurlashtirib yuborgan sabablarni aniqlash va bartaraf etish yo'llarini belgilashdan, ularni yangicha siyosiy va falsafiy tafakkur asosida nazariy va amaliy jihatdan idrok etishdan iboratdir. Jamiyat taraqqiyotining istiqboli, insonlarning baxt-saodati, farovon hayot kechirishi millatlar, elatlar, barcha ijtimoiy guruhlar o'rtasidagi hamkorlik, hamjihatlik munosabatlarining takomillashuvi bilan uzviy bog'liqdir. Mavjud ma'lumotlarga ko'ra, hozirgi kunda ikki yuz yigirma to'qqiz davlat, o'n ikki mingdan ortiq ijtimoiy etnik birliklar mavjud. Sayyoramizdagi davlatlar asosan ikki turdan ko'p elatli va bir elatli davlatlardan tarkib topgan. Masalan, Rossiya Federatsiyasida yuzdan ortiq millatlar va elatlar yashaydi. Xitoy, Hindiston, AQSH, Kanada va boshqa davlatlarda ham ko'plab ijtimoiy etnik birliklarning vakillari yashaydi. O'zbekiston Respublikasi ham ko'p elatli davlatlar sirasiga kiradi.

Odamlarning millatlararo o'zaro munosabatlari uning vazifalarini belgilab beradi. Ijtimoiy funktsiya jamiyatdagi ichki vaziyatni barqarorlashtirishga, O'zbekiston xalqlarining do'stligini ta'minlashga va haqiqiy federalizmni rivojlantirishga qaratilgan. Ma'rifiy vazifa odamlarni o'zlarining etnosotsializmi va birga yashashlari bilan ma'naviy madaniyat bilan boyitish, ularni ma'naviy hamkorlikka chorlashda namoyon bo'ladi.

Ta'lim funktsiyasi jamiyatda millatlararo totuvlikni ta'minlovchi ijtimoiy-axloqiy fazilatlarini shakllantiruvchi fuqarolarni shakllantirishdan iborat.

Psixologik funktsiya shundan iboratki, odam millatlararo o'zaro ta'sirlashish madaniyatini puxta egallagan holda, uning ma'naviy boshlanishini barqarorlashtiradi, bu unga o'zini tanqidiy baholash, maqsadga muvofiq ijobiy psixologik munosabatlarni shakllantirish va mumkin bo'lgan ichki adovatni amortizatsiya qilish bu xalqaro munosabatlarni barqarorlashtirishga yordam beradi.

Millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirishning asosiy texnologiyai shundan iboratki, har bir kishi bir vaqtning o'zida millatlararo munosabatlarning predmeti va ob'ekti bo'ladi.

Millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirish mazmunining aniq funksional elementlaridan biri bu aloqa hisoblanadi.

«Aloqa» tushunchasini bir necha jihatlardan ko'rib chiqish maqsadga muvofiqdir, ularning har biri ushbu hodisani o'rganish uchun uslubiy asosning mohiyati hisoblanadi. Birinchidan, ichki (ma'lum bir hamjamiyat ichida) va tashqi aloqani (turli jamoalar o'rtasidagi) farqlash kerak. Ikkinchidan,

to'g'ridan-to'g'ri va bilvosita aloqalarni ajratish, uni jarayon sifatida va munosabatlarni yangilashning sharti sifatida ko'rib chiqish kerak.

Aloqa fenomeniga va uning faoliyati o'rtasidagi munosabatlarga innovatsion yondashuv L.P.Bueva tomonidan ishlab chiqilgan.

L.P.Buevaning tadqiqotlarida muloqotning ijtimoiy-amaliy jihatining kamligi ta'kidlanadi, bu «nafaqat individual, balki guruhning shakllanishida, guruhning bir qismi bo'lgan va uning muammolarini hal qiladigan shaxslarning jamoaviy harakatlarida» namoyon bo'ladi deb ko'rsatadi.

Shu nuqtai nazardan, u insoniy mavjudotning keng ijtimoiy kontekstida muloqotning ijtimoiy-amaliy jihatlarining mohiyatining namoyon bo'lishini va o'rnini ko'rib chiqadi. L.P.Bueva toifalarning nisbatlarini chuqur va keng qamrovli tahlil qiladi - aloqa va ijtimoiy munosabatlari, uning topilmalarini metodologik ko'rsatmalar sifatida ishlatishga imkon beradi - millatlararo munosabatlar va millatlararo muloqot nisbatlarini o'rganadi.

Natijada, u «muloqot to'g'ridan-to'g'ri kuzatilgan va tajribali haqiqat va ijtimoiy munosabatlarni aniqlashtirish, ularning shaxsiylashishi, shaxsiy shakli» degan xulosaga keladi.

Shu bilan birga, ijtimoiy munosabatlar jarayonning mazmunini (ob'ektiv ijtimoiy qonunlar va munosabatlarning harakatlarini) tashkil etadi va muloqot uning shaxsiylashtirilgan shakllari hisoblanadi.

Muloqot insonning hissiy holatlarining eng muhim determinantidir. Inson his-tuyg'ularining butun spektri odamlarning muloqot sharoitida paydo bo'ladi va rivojlanadi. Bu shartlar hissiy tanglik darajasini belgilaydi, shu sharoitda amalga oshiriladi.

Xalqimizning asrlar osha shakllangan tajribasini o'zida mujassam etgan "Saxiyning qo'li ochiq, qo'li ochiqning yo'li ochiq", "O'ng qo'ling bersang, chap qo'ling bilmasin" mazmunidagi maqollari, Az-Zamaxshariyning "Xayru ezgulikdan boshqa insonga ko'rkamlik beradigan hech narsa yo'qdir"[1].

Ahmad Yugnakiyning "saxiylik sharaf, martaba va kamolotini orttiradi"[2], - degan so'zlari ham fikrimizning isboti bo'la oladi.

Shu bilan birga, yurtimizda azaldan boyluk tufayli kibri havoga berilish hamda yomonlik va yovuzlikning har qanday ko'rinishi qat'iy qoralanib kelingan. Xalqimizning purma'no hikmatlarini o'zida mujassam etgan "Devonu lug'ati turk" da "Molu mulking ko'paysa, mag'rurlanib quturma"[3].

"Hibat – ul xaqoyiq" da esa "Zinhor zo'ravonlik va zulm qilma, agar kishi qiyinchilikka tushsa, sen unga kumak ber"[4], deb ta'kidlangani bunday qadriyatlarining ildizi uzoq moziyga borib taqalishidan dalolat beradi.

Abu Nasr Farobiy o'zining fozil odamlar shahri asarida o'zaro totuvlik va hamjihatlik ruhi ustivorligini fozil shaharlarning muhim belgisi hamda ularning gullab-yashnashi, farovonligi, va baxt-saodati tantanasining zamini, o'zaro ko'mak, mehr-muruvatning yo'qligi johil shaharlarning asosiy xususiyati hamda fitna fisqu-fujur hukmronligining sababi sifatida qayd etadi.

"Odamlarga nisbatan ularni birlashtiruvchi asos insoniylikdir, shuning uchun ham, odamlar insoniyat turkumiga birlashganliklari tufayli o'zaro tinchlikda yashamoqlari lozim"[5], - degan fikrlari ham faylasufning millatlararo totuvlikni, ijtimoiy hamkorlikni ta'minlovchi omillardan biri deb hisoblaganini anglash mumkin.

Shuningdek, turli mamlakatlar aholisi bilan bo'lgan muomalada xolislik bilan ish tutib, jamiyatda o'zaro bir-birini tushunish, hurmat va hamkorlik ruhi ustivor bo'lishiga intilib yashadi. Faqiru-miskin, biron kasb egallashga ojiz kishilarga nafaqa tayinlashni yo'lga qo'yib, aholini ijtimoiy himoya qilishning o'ziga xos tuzimini yaratdi[6].

Bugungi tezkor jarayonda O'zbekiston ana shu tarixiy an'analarga sodiq qolgan holda jamiyatda ijtimoiy bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va hamjihatlik ruhi ustivor bo'lishiga qaratilgan siyosat olib bormoqda.

Keling, zamonaviy mahalliy va xorijiy pedagogikaning tajribasiga murojaat qilaylik. M.V.Klarin[7]ning fikriga ko'ra, «mahalliy pedagogikaning kasalliklaridan biri - jahon tajribasidan ajralib chiqish, ham ilmiy, ham amaliy sohada o'nlab yillar davomida cho'zilgan surunkali kasallik bilan solishtirilishi mumkin. Tayyor xorijiy ishlanmalarga «foydalanuvchi» pozitsiyasidan kelib chiqish mumkin emas - mavjud jahon pedagogik makonida o'z yo'nalishlarini topish, didaktik qidiruvlarni tushunish va o'zlashtirish, jahon nazariyasi va o'qitish amaliyotida ishlab chiqilgan o'quv jarayonini tatbiq etish lozim».

Oliy o'quv yurtlari talabalarida millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish uchun mavjud texnologiyalar faqat ta'lim xususiyatiga ega bo'lmasligi kerak; ular ta'lim va tarbiyaviy xususiyatga ega bo'lishi kerak.

Millatlararo hamkorlik madaniyatini bo'lajak mutaxassislarda shakllantirishga ta'lim va tarbiyaning uzviyligi hamda bog'liqligi holatidagina erishish mumkin.

Dunyoda mavjud bo'lgan turli pedagogik izlanishlar va mahalliy pedagogikaning ta'lim jarayonini qurishning xorijiy nazariy va amaliy yondashuvlarini o'zlashtirish, milliy nazariya va ta'lim amaliyotini jahon pedagogik madaniyatiga integratsiyalash uchun zarur bo'lgan konseptual ko'rsatmalarning yo'qligi o'rtasida aniq qarama-qarshilik mavjud.

An'anaviy va innovatsion ta'lim-tarbiya jarayoniga yangicha yondashuvlardan qochish kerak emas. Ular oliy o'quv yurtida talabalar o'rtasida millatlararo hamkorlik madaniyatini shakllantirishga qaratilgan ta'lim jarayonini tubdan o'zgartirishi va ayni paytda yangi texnologiyalarga aylanishi mumkin. O'quv-tarbiya jarayonida innovatsion vositalar, ya'ni yoshlar o'rtasida millatlararo o'zaro hamkorlik madaniyatini shakllantirish mazmunidagi yangiliklar paydo bo'lishi kerak. Bu oliy o'quv yurtida talabalarni o'qitish va tarbiyalashning an'anaviy mazmunini to'ldiradi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

To'g'ri ma'noda «innovatsiya» tushunchasi nafaqat yangiliklarni yaratish va tarqatishni, balki faoliyat tarzidagi o'zgarishlarni, u bilan bog'liq fikrlash uslubini ham anglatadi. Shu bilan biz ta'lim va tarbiyalashning yangi yondashuvlariga, o'quv-tarbiya jarayonining noan'anaviy g'oyalariga murojaat qilamiz. Ta'lim va tarbiya amaliyotining qiyosiy-pedagogik tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, pedagogik tizimlarning farqi, o'quv dasturlarining mazmuni, dunyoning turli mamlakatlaridagi an'anaviy ta'lim jarayonining umumiy tushunchalari o'xshash xususiyatlarga ega.

An'anaviy - butun guruh bilan mashg'ulot. An'anaviy darsda o'qituvchi yangi materiallarni taqdim etadi, talabalarning o'qishiga asoslangan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantiradi va natijalarini baholaydi. An'anaviy ta'lim odatda reproduktiv bo'ladi, bilim, va harakat usullari tayyor shaklda uzatiladi. Jahon pedagogikasida ushbu turdagi ta'limdan uzoqlashishga urinishlar Suqrot zamonidan beri amalga oshiriladi. Haqiqatan ham dunyoning turli mamlakatlarida bir necha o'n yillar davomida o'qituvchilar uchun noan'anaviy bo'lgan o'quvchilarning ta'lim va tarbiya jarayonidagi faol, tashabbuskor mavqeini shakllantirish asosiy muammo bo'lib qolmoqda. Talaba nafaqat taklif etilgan materialni o'zlashtirishi, balki javoblarni izlashi va o'zi xulosa chiqarishi lozim.

Shuni yodda tutish kerakki, ijtimoiy jamoalar nafaqat ijtimoiy tuzilishning eng muhim tarkibiy qismlari, balki ijtimoiy falsafa va sotsiologiyada ham asosiy ob'ekt sifatida qaraladi.

Hozirgi davrda jamiyatda mukammal etnoslardan yaxshiroq bo'lgan guruhlar mavjud bo'lib, ular qadriyatlarga yo'naltirilgan va himoya funksiyalarini bajaradilar. Ulardan olingan ma'lumotlar bir xil va tartibli bo'libgina qolmay, insonning tug'ilishidan to'limigacha va uning barcha iqtisodiy faoliyati bilan bog'liq bo'lgan ko'plab marosimlarning aniq va benuqson bajarilishini talab qiladi.

Zamonaviy etnik jamoalarda bunday ajralmas an'analar va dunyoning barqaror manzarasi yo'q, ularda madaniyatining ko'plab elementlari yo'q qilinadi.

Talabalar o‘rtasida millatlararo o‘zaro munosabat madaniyatini shakllantirish mazmunida, ya’ni ta’lim mazmuni va texnologiyalarini modernizatsiyalashda millatlararo munosabatlar asosida madaniyatlararo o‘zaro munosabatlarga tayyorlanishiga katta e’tibor berilishi kerak. Shaxslarni madaniyatlararo o‘zaro munosabatlarga tayyorlashning turli usullari mavjud. Amaldagi modellar o‘quv uslubiga ko‘ra didaktik, empirik yoki o‘qitish mazmuniga ko‘ra umummadaniy yoki madaniy o‘ziga xos sohada asosiy natijalarga erishishga intiladigan hissiy xatti-harakatlarga asoslanganligiga ko‘ra bir-biridan farq qiladi:

Ta’limning asosiy turlarini tasniflash, talabalarni madaniyatlarni yanada puxta bilishga tayyorlash dasturi ta’lim, yo‘naltirish va o‘qitishni o‘z ichiga oladi. Ta’limning maqsadi madaniyat, etnik birlashma haqida bilimlarga ega bo‘lishdir. Yo‘naltirishning maqsadi - bu inson uchun yangi muhit, chet el madaniy guruhining asosiy me’yorlari, qadriyatlari va e’tiqodlari bilan tezda tanishish. Brifing - yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan muammolarga kengroq qarash yoki yangi muhitga moslashishning individual jihatlariga e’tibor qaratish va boshqa o‘quv guruhlari a’zolari bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri o‘zaro munosabatlarga amaliy yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni o‘tkazish uchun mo‘ljallangan dars turidir.

Har qanday o‘quv dasturi mavjud muammolarning yechimini topishga va ta’lim bo‘yicha qo‘yilgan savollarga javob berishga harakat qiladi: talaba qanday qilib yangi muhitda shaxslararo aloqalarni o‘rnatishi mumkin, qanday qilib u xorijiy madaniyatning qadriyatlari, me’yorlari, rol tuzilmalarini o‘zlashtirishi mumkin.

Madaniyatlararo hamkorlikka tayyorgarlik ko‘rish uchun madaniy assimilyatorlar dunyoning ko‘plab mamlakatlarida keng qo‘llaniladi. Ushbu usuldan foydalanishning maqsadi odamni vaziyatlarni begona guruh a’zosi nuqtai nazaridan ko‘rishga o‘rgatish, ularning dunyoga bo‘lgan qarashlarini tushunishdir.

Shuning uchun madaniy assimilyator madaniyatlararo ta’sirchanlikni oshirish texnikasi ham deyiladi.

An’anaviy ta’lim mazmuni va texnologiyalarini modernizatsiya qilish etnopsixologiya, etnosotsiologiya kabi ilmiy fanlarni bilish va tadqiq qilishni o‘z ichiga olishi kerak, bu talabalarga millatlararo o‘zaro munosabat madaniyatini shakllantirishda asqotadi.

Millatlararo munosabatlar madaniyatini shakllantirish mazmunining ikkinchi yo‘nalishi innovatsiya, ya’ni ta’lim jarayoniga innovatsion yondashuv bo‘lib, unda ta’lim va tarbiyaning maqsadi o‘quvchilarning ijodiy va tanqidiy fikrlash, tajriba va maqsadli shakllanishiga asoslangan yangi tajribalarni o‘rganish qobiliyatini yanada rivojlantirishdir. Bu jarayonda o‘quv tadqiqotlari uchun vositalar rollarni modellashtirish, ularning tub ma’nolarni qidirish va aniqlashdan iborat. Ushbu tendensiya bilan bog‘liq o‘quv jarayoni va tadqiqot ishlarini tashkil etishda o‘quv jarayonining modellarini ishlab chiqish; o‘quv o‘yinlarini modellashtirish faoliyati; faol fikr almashish, ijodiy munozaralar tashkil etish muhimdir.

Shu bilan birga, ular bilan bog‘liq bo‘lgan bir nechta faoliyat turlarini ajratib ko‘rsatish kerak: o‘quv va qidiruv faoliyati (yangi bilimlarni izlash va rivojlantirish); munozara (muloqot) faoliyati; o‘yin faoliyati (shu jumladan o‘yinni modellashtirish va o‘yinni ifodalash).

Yoshlarning kasbiy, o‘z-o‘zini boshqarish va ijtimoiylashuvi o‘rtasidagi munosabatlar pedagogik jarayonning ajralmas qismi bo‘lib, u bu vositada juda sezilarli darajada namoyon bo‘ladi. Funktsional element sifatida shart-sharoitlarning tashkiliy-pedagogik majmuasi o‘quv-tarbiya jarayonida va turli faoliyat turlarining mavjudligi bilan ajralib turadi; ya’ni o‘yin, muhokamalar, texnologik jihatdan yaratilgan reproduksiya, o‘quv-qidiruv tizimi buning tasdig‘idir.

Innovatsion vosita sifatida drama-pedagogikasining qo'llanilishida talaba o'zining yangi qirrasini namoyish etadi, talaba drama-pedagogik mashg'ulotni o'z ishlanmalari bilan to'ldirishi mumkin, bu faqat darslarni boyitishi va unga yanada ko'proq «jozibadorlik» berishi mumkin.

Millatlararo o'zaro munosabatlarni qadriyatlar va axloq tizimlari sifatida tavsiflash mumkin. Shuni hisobga olish kerakki, uning tarkibiy qismlari, ma'lum darajada, ijtimoiy-tarixiy, ijtimoiy-iqtisodiy, milliy-madaniy va boshqa uzoq muddatli omillar bilan belgilanadi, nisbiy mustaqillik va barqarorlik bilan ajralib turadi.

Shunga qaramay, millatlararo munosabatlar madaniyati maxsus ajralmas tizim sifatida nafaqat uning qadriyatlarini saqlab qolishga, balki o'zini o'zi boshqarish, modernizatsiya qilish va o'zini o'zi rivojlantirishga qodir. Bu jamiyat sub'ektlari: shaxs va etnik guruhning rivojlanish darajasi o'lchovi sifatida xizmat qiladi.

Bu zamonaviy ko'p millatli dunyoda va ko'p millatli jamiyatda aloqa usullariga ega bo'lgan ushbu sub'ektlarning ijtimoiy-etnik va milliy-davlat institutlari, madaniy va milliy qadriyatlari va boshqa etnik guruhlar bilan aloqa qilish me'yorlari va rivojlanishidagi ishtirokini ochib beruvchi umumiy xususiyat sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

I.I.Serova o'z tadqiqotida millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirishni gumanistik yo'naltirilgan dunyoqarashning barcha xilma-xilligiga singdirish, shuningdek, uning ijtimoiy faoliyatning barcha sohalarida uning prinsiplari va normalarini amalda qo'llash ko'nikmalarini aks ettirish deb belgilaydi.

Jamiyatning barcha a'zolari o'rtasida yuqori millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish jamiyatning eng muhim siyosiy va mafkuraviy vazifalaridan biridir. Uni hal qilishda millatlararo muloqot madaniyati nafaqat og'zaki ta'sir orqali, balki o'rnak ko'rsatish orqali ham shakllanishini unutmash kerak.

Millatlararo muloqot madaniyatining rivojlanishi o'z-o'zidan ketadigan jarayon emas. Tabiatda faol bo'lib, u ijtimoiy tartibga va ongli (ichki) o'zini o'zi tartibga solishga asoslangan bo'lishi kerak.

Millatlararo muloqot madaniyatining maqsadli shakllanishi va rivojlanishi juda murakkab, ziddiyatli jarayondir, u hayotning juda murakkab, qarama-qarshi, nozik, ko'p qirrali sohalar bilan bevosita bog'liqdir.

Millatlararo o'zaro munosabat madaniyatini shakllantirish jarayonini tartibga solishning o'ziga xos xususiyati shundaki, u to'g'ridan-to'g'ri bo'lmasligi kerak, lekin asosan ongda tasdiqlash uchun tegishli iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy va axloqiy sharoitlarni yaratish orqali amalga oshiriladi.

XULOSA

Shu sababli millatlararo muloqot madaniyatini shakllantirish jarayonini ijtimoiy tartibga solish samaradorligini oshirishning eng muhim sharti bu jarayonning moddiy asoslarini, o'z-o'zini tartibga solishning ob'ektiv omillarini, ijtimoiy rivojlanish tendensiyalarining xalqaro dunyoqarashini shakllantirishga va tartibga soluvchi, boshqaruv faoliyati sub'ektlariga maqsadli ta'sir ko'rsatishga olib keladigan bilimlarni sezilarli darajada mustahkamlashdir. O'z navbatida, tahlil qilinayotgan jarayonning ajralmas qismi — ijodiy, ijtimoiy, shu jumladan, millatlararo faollikni, uning materializatsiya shaxsining xalqaro ongini har tomonlama amalga oshirish uchun tegishli shart-sharoitlar yaratish, ijtimoiy rivojlanishning barcha yo'nalishlarini tartibga solish ta'sirini kuchaytirishdan iborat.

Adabiyotlar:

1. Abulqosim Mahmud Az-Zamaxshariy. Nozik iboralar T.: Kamalak, 1992. – B. 75.
2. Ahmad Yugnakiy. Xibat-ul xaqoyiq.
3. Devoni lug'ati turk qadimiy hikmatlar. T: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti, 1987. –B.73.

4. Devoni lug‘ati turk qadimiy hikmatlar. T.: G‘afur Gulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1987. –B. 424.
5. Abu Nasr Farobiy. Fozil odamlar shahri. T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq nashriyoti. 1993. – B.186.
6. Temur tuzuklari. T.: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1991. –B. 67, 95, 97.
7. Трансформирующее обучение/ <https://istina.msu.ru/publications/article/19671024/>
8. Закирова, Д. (2021). Millatlararo umumbashariy manfaatlar va qadriyatlar. *Общество и инновации*, 2(10/S), 227-233.
9. Zakirova, D. (2023). SPEECH CULTURE IS THE MAIN CRITERION OF EDUCATION. *European Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 16, 389-395.
10. Зокирова, Д. (2021). EDUCATION FOR THE CHILD IN A PANDEMIC CONDITION. *Экономика и социум*, (4-1), 909-912.
11. Абдулазизова, Н. А., & Закирова, Д. С. (2016). МАСОФАЛИ ЎҚИТИШНИНГ УЗЛИКСИЗ ТАЪЛИМ ТИЗИМИДАГИ АХАМИЯТИ. *Ученый XXI века*, 42.
12. Закирова, Д., & Нишонова, С. (2022). Ta‘limni modernizatsiyalash sharoitida talabalarda tolerantlik madaniyatini shakllantirish asoslari. *Общество и инновации*, 3(11/S), 74-81.
13. Abdullayeva, M. T., & Xabibullayeva, M. (2022). ЭКОЛОГИК ТА‘ЛИМ ТАРБИЯ YOSHLAR NIGOHIDA. *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)*, 2(Special Issue 2), 180-185.
14. Abdullayeva, M. (2022). Kuzgi bug ‘doyning fotosintez mahsuldorligiga ko‘chat va o‘g‘itlar miqdorini ta’siri. *Ijodkor o‘qituvchi*, 2(22), 334-340.
15. Usmonov, M. A. J. O. S. (2022). FOTOSINTEZ MAXSULDORLIGIGA YEKISH MEYORI VA MA‘DAN O‘G‘ITLARINING TA’SIRI. *IJODKOR O‘QITUVCHI*, 2(20), 170-174.
16. Abdullayeva, M. T. L., & Maqsudova, G. M. (2021). Ekologik Ta‘lim Va Tarbiyada Xorijiy Tajriba. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 1(10), 159-165.
17. Zokirova, S. X., Xalmatova, S. M., Abdullayeva, M. T., & Axmedova, D. M. (2020). VLIYANIYE PITATELNYX ELEMENTOV ISKUSSTVENNOGO I YESTESTVENNOGO EKRA NOV V PESKE NA ROST, RAZVITIYE XLOPCHATNIKA. *Universum: ximiya i biologiya*, (12-1 (78)).
18. Madina, G., Ziyoda, M., Mokhlaroy, E., & Shakhlo, I. (2023). IMPORTANCE OF RATIONAL USE OF THE PLANT WORLD. *Miasto Przyszłości*, 42, 688-692.
19. Gaybullayeva, M. (2023). TAJRIBA DALASIDA AMALGA OSHIRILGAN AGROTEXNIK TADBIRLARNI NO‘XAT UNIB CHI QISHIDAGI AHAMIYATI. *Models and methods in modern science*, 2(14), 70-75.
20. Гайбуллаева, М. Ф., Баратова, Ф., & Норкузиева, Т. (2019). Общие проблемы экологии. *Молодой ученый*, (28), 203-205.
21. Nazarov, M., & Gaybullaeva, M. (2020). Influence of Ecological Factors on Photosynthesis Processes In Legumes. *Agro Science Journal*.
22. Gaybullaeva, M., Usmonov, S., & Akramov, A. (2023). FOREST RESOURCES OF UZBEKISTAN. *Наука и инновация*, 1(7), 46-49.
23. Абдурахманова, М. М., & Тургунбоев, А. Ф. (2022). Формирование Рынка Труда Как Фактор Развития Народного Хозяйства. *Central Asian Journal of Theoretical and Applied Science*, 3(8), 1-6.

24. Абдурахманова, М., Хонкелдиева, К., & Тургунбоев, А. (2022). ФОРМИРОВАНИЕ ОБЩЕСТВЕННОГО МНЕНИЯ НАСЕЛЕНИЯ КАК УСЛОВИЕ ЭФФЕКТИВНОЙ РЕАЛИЗАЦИИ ЦЕЛЕВЫХ КОМПЛЕКСНЫХ ПРОГРАММ В РЕГИОНЕ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 1(12), 878-882.
25. Абдурахмонова, М. М., & Тургунбоев, А. Ф. (2022). БОШЛАНҒИЧ ТАЪЛИМ–ЖАМИЯТ ХАЁТИНИНГ БОШ БЎҒИНИ СИФАТИДА. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(11), 704-709.
26. Абдурахмонова, М. М., & Турғунбоев, А. Ф. (2022). ЖАМОАТЧИЛИК ФИКРИНИНГ КЕЛИБ ЧИҚИШ ОМИЛЛАРИ, ШАКЛЛАРИ ВА ФАОЛИЯТ ЙЎНАЛИШЛАРИ. *Research Focus*, 1(1), 324-326.
27. Abdurakhmonova, M. M., & Turgunboyev, A. F. (2023). AHOLIGA SIFATLI IJTIMOIIY XIZMATLAR KO 'RSATISHDA JAMOATCHILIK FIKRIGA TAYANISH SAMARADORLIGI. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(22), 192-200.
28. Дадабоева, Ж. (2023). КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВЫЕ ОСНОВЫ СЕМЬИ. *Вестник Ошского государственного университета. Право*, (1 (2)), 37-42.
29. Dadaboeva, J. (2022). THE BASICS OF CIVIL LEGAL REGULATION OF SEPARATION FROM MARRIAGE. *Research Focus*, 1(4), 253-261.
30. Dadaboyeva, J. A., & Mamadaliyeva, M. (2023). O DAM SAVDOSI YOXUD "ZAMONAVIY QULLIK" KA QARSHI KURASHISH MUAMMOLARI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 3(2), 807-812.
31. Dadaboeva, D. A. (2021). Civil-legal regulation of educational services. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(8), 448-453.
32. Dadaboeva, J. (2023). STATE PROTECTION OF FAMILY, FATHERHOOD, MOTHERHOOD, CHILDHOOD. *Science and innovation*, 2(C2), 29-33.
33. Kurbon, S. (2023). SOCIO-SPIRITUAL AND MORAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CIVIL POSITIVITY IN YOUNG PEOPLE. *PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS*, 2(23), 91-95.
34. Сулаймонов, Қ. (2022). ЁШЛАР ИНТЕЛЛЕКТУАЛ МАДАНИЯТИ ШАКЛЛАНИШИГА ОБЪЕКТИВ ВА СУБЪЕКТИВ ОМИЛЛАР ТАЪСИРИ. *Science and innovation*, 1(B3), 688-696.
35. Karimov, U. (2023). INTERPRETATION AND STUDY OF THE CONCEPT OF ENTREPRENEURSHIP BY CLASSICS OF WORLD SOCIOLOGY. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 220-225.
36. Sadigjonovich, G. B., & Umaralievich, K. U. (2022). Socio-Philosophical Aspects of the Orientation of Young People to Entrepreneurial Activity. *Research Focus*, 1(4), 359-363.
37. Karimova, G. Y. (2021). Qualitative Ideological Method of Struggle Against Moral-Spiritual Threats. *Economy and Society*, 6-1.
38. Karimova, G. (2022). Forms of organization of educational activities in history in higher educational institutions. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 11(6), 127-132.
39. Karimova, G., & Komilaxon, M. (2023). Ekologiyada Muhit Va Omillar Tushunchasi, Ularning Mohiyati, Evolyutsion Jarayonda Tutgan O'rni. *Miasto Przyszłości*, 43, 374-381.
40. Каримова, Г., Баҳординова, Ф., & Соибжонова, С. (2021). ОИЛА СОЦИОЛОГИЯСИДА ОИЛАДАГИ ИЖТИМОИЙ МУҲИТНИНГ ЎРГАНИЛИШИ. *Интернаука*, (10-3), 44-45.

41. Sharipova, K. (2023). ORPHANS AND CHILDREN DEPRIVED OF PARENTAL CARE STUDY AT SCHOOL PROBLEMS IN OBTAINING A QUALITY EDUCATION AND UPBRINGING.
42. Sharipova, K. (2023). MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG ‘RIKENGLIK O ‘ZBEK XALQINING YUKSAK QADRIYATIDIR. *Talqin va tadqiqotlar*, 1(18).
43. Sharipova, K. (2023). YETIM VA OTA-ONA QAROMOG ‘ISIZ QOLGAN BOLALARNI IJTIMOIY HIMOYALASHDA XALQARO RIVOJLANGAN DAVLATLAR TAJRIBASI. *Academic research in educational sciences*, 4(Periodical Collection 7), 177-183.
44. Шарипова, К. (2023). СЕМЬЯ, МАХАЛЛЯ, ШКОЛЬНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО В ВОСПИТАНИИ ДЕТЕЙ. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022*, 2(18), 53-57.
45. Абдурахмонова, М., & Шарипова, К. (2020). Социальная работа с выпускниками детских домов. In *НАУКА СЕГОДНЯ: ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И ПРАКТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ* (pp. 41-42).
46. Исроилова, С. М. (2018). Понимание" интерактивность" и" интерактивное обучение" в образовательной среде. *Вопросы науки и образования*, 3 (15)), 122-124.
47. Мамажонова, Д. (2023). WAYS TO COMBAT CRIME AND IMPROVE THE CRIME PREVENTION SYSTEM. *IMRAS*, 6(7), 227-236.
48. Мамажонова, Д. (2022). КОНСТИТУЦИЯВИЙ ИСЛОҲОТЛАР–ХАЛҚ МАНФААТИНИНГ АСОСИЙ МЕЗОНИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(10), 688-693.
49. Karimov, U. (2023). INTERPRETATION AND STUDY OF THE CONCEPT OF ENTREPRENEURSHIP BY CLASSICS OF WORLD SOCIOLOGY. *Best Journal of Innovation in Science, Research and Development*, 220-225.
50. Teshaboev, M., Karimov, U., & Karimova, G. (2023). SCIENTIFIC AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF APPLIED PHILOSOPHY. *Oriental Journal of Social Sciences*, 3(05), 69-80.

